

Bureauonderzoek naar de
archeologische waarde van het
plangebied
Avenhorn-Grosthuisen74-76a,
gemeente Koggenland

Colofon

Bureauonderzoek naar de archeologische waarde van het plangebied Avenhorn-Grosthuisen 74-76a, gemeente Koggenland

Opdrachtgever: Gemeente Koggenland
Titel: Bureauonderzoek naar de archeologische waarde van het plangebied
Avenhorn-Grosthuisen 74-76a, gemeente Koggenland
Status: Definitief
Datum: 23 oktober 2008
Projectnummer: 50207
Seniorarcheoloog: G.P. Alders
Auteur: S.Husken
Illustraties: Cultureel Erfgoed Noord-Holland, tenzij anders vermeld

Autorisatie:

Datum:

ISSN: 1871-398X

© Stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland, Haarlem, 2008

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

De Stichting aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Cultureel Erfgoed Noord-Holland
Postbus 205
2000 AE Haarlem

Telefoon: (023) 553 14 98
Fax: (023) 531 84 36
Email: info@cultureelerfgoednh.nl
Internet: www.cultureelerfgoednh.nl

Samenvatting

In het plangebied Avenhorn Grosthuisen 74-76a, gemeente Koggenland is de sloop en nieuwbouw van het dorpshuis gepland, evenals de uitbreiding van de naastgelegen school. Het plangebied heeft een oppervlakte van circa 1300 m².

Grondversturende werkzaamheden hebben met name betrekking op de sloop en nieuwbouw van het dorpshuis. De koppen van de betonnen paalfundering zullen worden verwijderd, dit zal gepaard gaan met werkzaamheden tot een maximale diepte van 2 m onder maaiveld. Ten behoeve van de aanleg van de fundering voor de nieuwbouw zullen graafwerkzaamheden tot een diepte van circa 0.9 m plaatsvinden.

Om na te gaan wat de kans is dat er archeologische resten in de bodem van het plangebied liggen, is een archeologisch bureauonderzoek gedaan. Om een betrouwbare verwachting te kunnen uitspreken, is niet alleen het plangebied bestudeerd, maar ook de directe omgeving van het plangebied.

Het onderzoek bestond onder andere uit het raadplegen van het Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS). Het is een bestand met onder andere archeologische, geomorfologie, bodemkundige en (historisch-)topografische gegevens. In ARCHIS is binnen de grenzen van het onderzoeksgebied een aantal archeologische vondsten gemeld. Deze resten betreffen voornamelijk aardewerkscherven uit Late Middeleeuwen.

Naast ARCHIS zijn diverse kaarten geraadpleegd, waarop het historische bebouwingslint van Grosthuisen staat afgebeeld. Op het oudste Kadastrale Minuutplan van begin 19^e eeuw staat een woning afgebeeld in de zuidwesthoek van het huidige plangebied.

Gezien de hoge verwachting dat in de bodem van het plangebied bewoningsresten uit de Middeleeuwen of Nieuwe Tijd aanwezig zijn, luidt het advies verkennend booronderzoek te doen.

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
1. Administratieve gegevens	7
2. Inleiding	9
3. De huidige situatie en voorgenomen ontwikkelingen in het plangebied	11
4. Historisch gebruik en landschappelijke ontwikkeling in het onderzoeksgebied	13
5. De bekende archeologische waarden en aardwetenschappelijke gegevens	15
6. Verwachte archeologische waarden in het plangebied	17
7. Advies	19
Literatuur- en documentatielijst	21
Afbeeldingen	22

1. Administratieve gegevens

Onderzoeksmeldingnummer: 31517
Datum: oktober 2008
Opdrachtgever: Gemeente Koggenland
Postbus 21
1633 ZG Avenhorn
Contactpersoon: Dhr. E. Overtoom
T: 0229 - 548489
F: 0229 - 548484
Uitvoerder onderzoek: Stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland
Bevoegde overheid: Gemeente Koggenland
Locatie: gemeente: Koggenland
plaats: Avenhorn
toponiem: Grosthuisen
NAP hoogte: 2,9 m -NAP
Kaartblad Top. Kaart van Nederland: 20A
Coördinaten hoekpunten plangebied: NO: 127.100 / 514.579
NW: 127.029 / 514.565
ZO: 127.111 / 514.528
ZW: 127.040 / 514.514

2. Inleiding

De gemeente Koggenland heeft op 8 oktober 2008 aan de Stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland opdracht verstrekt tot het uitvoeren van een archeologisch bureauonderzoek aangaande het plangebied Avenhorn-Grosthuisen 74-76a.

De gemeente Koggenland treedt op als bevoegde overheid bij dit project.

Het doel van het bureauonderzoek is, om voorafgaand aan de geplande werkzaamheden in voldoende mate rekening te kunnen houden met de archeologische aspecten van deze locatie.

Voor dit bureauonderzoek zijn diverse bronnen gebruikt om een beeld te verkrijgen van het verleden van het plangebied. Voor een belangrijk deel zijn gegevens verzameld met behulp van het Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS). Dit digitale archief wordt door de Rijksdienst voor Archeologie Cultuurlandschap en Monumenten (RACM) verzorgd. Hierin zijn onder meer archeologische waarnemingen en terreinen opgenomen. Een waarneming bestaat uit één of meer artefacten; dit kunnen zowel mobiele vondsten als grondsporen zijn. De in ARCHIS te raadplegen Archeologische Monumentenkaart (AMK) bevat een overzicht van behoudswaardige archeologische terreinen waarvan een deel van rijkswege beschermd is. De terreinen van de AMK zijn door de provincie overgenomen en op de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW-kaart) van Noord-Holland geplaatst. Verder bevat ARCHIS een overzicht van lopend en uitgevoerd onderzoek. Resultaten van dit onderzoek bieden vaak belangrijke aanknopingspunten voor een archeologische verwachting binnen het plangebied. Daarnaast zijn verscheidene historische kaarten, de geomorfologische kaart en bodemkaarten bestudeerd. Aan de hand van de vergaarde informatie kan ten aanzien van het plangebied een archeologische verwachting worden uitgesproken.

Het plangebied dat ca. 1300 m² meet, ligt in het bebouwingslint van Grosthuisen.

Als onderzoeksgebied is gekozen voor een straal van ca. 300 meter om het plangebied (afb. 3).

Het onderzoek is uitgevoerd door Sacha Husken van de Stichting Cultureel Erfgoed Noord-Holland.

3. De huidige situatie en voorgenomen ontwikkelingen in het plangebied

In het plangebied Grosthuisen 74-76a is voorzien in de uitbreiding van een school evenals de sloop gevolgd door nieuwbouw van het dorps huis. Het betreft een ontwikkeling met een oppervlakte van ca. 1300 m².

De oppervlakte van het te slopen dorps huis bedraagt 530 m². De grondwerkzaamheden die gepaard gaan met de sloop van het dorps huis bestaan uit het verwijderen van de betonopzetters op de houtenpalen, deze werkzaamheden reiken tot maximaal 2 m beneden maaiveld. Bij de bouw van het dorps huis (vanaf 1969) is de grond ter plaatse van het gebouw zelf tot ruim 1 m beneden maaiveld afgegraven omdat er op tekening een bodemafdekking was voorgeschreven. De betonnen funderingsbalk heeft een aanlegdiepte van 1,05 m beneden peil.

De nieuwbouw zal plaatsvinden op een oppervlakte van 634 m² en zal gedeeltelijk overlappen met de locatie van het oude dorps huis (zie afbeelding 2). Ten behoeve van de nieuwe fundering, bestaand uit betonnen balken aangebracht op een paalfundering, wordt de grond ontgraven tot ca. 0,9 m onder maaiveld.

De uitbreiding van de school brengt over een veel minder groot oppervlak bodemverstoring teweeg. De nieuw te bouwen delen van de school hebben een oppervlakte van ca. 200 m² en worden voor een deel aangelegd op de locatie van het te slopen dorps huis (zie afbeelding 2)

4. Historisch gebruik en landschappelijke ontwikkeling in het onderzoeksgebied

In (Wester-)Koggenland komen, anders dan in andere delen van West-Friesland, geen kreekruggen of andere zandige opduikingen in de bodem voor¹ waardoor bewoning en gebruik van het gebied in de prehistorie in de omgeving van het plangebied niet of slechts incidenteel heeft plaatsgevonden.

Na 2600 voor Christus begon in het gebied veen te groeien². Het veen bleef zich ontwikkelen totdat het gebied in de Middeleeuwen werd ontgonnen.

Veenontginningen en afwatering

Koggenland was in de Vroege Middeleeuwen bedekt met veen. Om dit veen te kunnen ontginnen moest men het ontwateren. Hiertoe werden parallelle sloten gegraven naar een bestaande watergang of een nieuw gegraven watergang, die vervolgens het water naar elders afvoerde. Het graven van parallelle sloten was een onderneming die door een groep mensen gezamenlijk moest worden ondernomen. Deze mensen vestigden zich veelal aan een watergang of een kade die men had opgeworpen. In Koggenland komt de naam Gouw voor een watertje veelvuldig voor. Zo wordt de noordelijke grens van het plangebied gevormd door de Grosthuisergouw. De naam 'gouw' verwijst veelal naar een oude ontginningsas, waaraan de toenmalige bewoners zich vestigden. Rond de ontgonnen delen van het veen werden veelal ook kades aangelegd, waarmee het buitenwater buiten de ontginningen gehouden kon worden.

De ontwatering van het veen leidde tot inklinking en oxidatie van de bodem, waardoor het maaiveld daalde en de grondwaterstand ten opzichte van het maaiveld hoger kwam te liggen. Veelal probeerde men in eerste instantie door het dieper uitgraven van de sloten de grondwaterstand verder te verlagen, maar dit leidde wederom tot een daling van het maaiveld. Als men het water niet langer voldoende kon afvoeren verplaatste men veelal het akkerland in het verlengde van het bestaande gebied. De eerdere akker werd in dat geval veelal gebruikt als weiland. Op deze wijze werd in de loop der tijd steeds een stukje nieuw land in het verlengde van het al gebruikte land ontgonnen, waardoor langwerpige stroken ontstonden. In Koggenland gold het recht van opstrek. Dit hield in dat men de kavels kon verlengen, totdat men op een natuurlijke barrière, meestal een waterscheiding, of een ontginning van een andere gemeenschap stuitte.

¹ Stiboka, 1979

² Manning & Van der Gaauw, 1987, p.19

Het gebeurde ook dat men na het verlengen van de kavels de oude nederzetting verliet en dichterbij de nieuwe akkers een nieuwe nederzetting opbouwde. Men verplaatste in dat geval de huizen in het verlengde van de percelen.

Het is onduidelijk of Grosthuisen een primaire nederzetting is of een secundaire (verplaatste) nederzetting. Grosthuisen is samen met Oudendijk en Beets (gemeente Zeevang) een verkavelingsgebied. Samen met de ontginningen van Etersheim en Oosthuisen vormden de ontginningen van Grosthuisen, Oudendijk en Beets een veerverkaveling met de Korsloot als centrale afwatering. De Naamsloot is de achtergrens van deze ontginningen. De volgorde van de ontginningen in dit gebied is niet geheel duidelijk. Wel is in ARCHIS een viertal vroegmiddeleeuwse vondsten rond Grosthuisen vermeld, terwijl tussen de dorpen Grosthuisen en Oudendijk in één waarneming een vroegmiddeleeuwse vondst voorkomt. Dit zou erop kunnen wijzen dat het gebied eerder vanuit Grosthuisen werd ontgonnen en dat Oudendijk later is ontstaan. Hierover is echter niets met zekerheid te zeggen.

Historische kaarten van het plangebied

De kaart van uitwaterende sluisen in Kennemerland en West-Friesland van ca. 1680, getekend door J.J. Dou, toont langs de Grosthuisergouw omstreeks het huidige plangebied de aanwezigheid van bebouwing. De exacte locatie van de bebouwing die op deze kaart is aangeduid valt niet vast te stellen.

Het Kadastrale Minuutplan (1811-1832) toont in de zuidwesthoek van het huidige plangebied een woning, direct aan de weg met aan de westzijde een sloot. Deze sloot is in de huidige situatie niet meer aanwezig (zie afbeelding 3).

Rond 1850 is in elk geval bebouwing in het plangebied aanwezig, zoals blijkt uit de Grote Historische Provincie Atlas van 1849-1859. De Atlas van Historische Topografische Kaarten Noord-Holland van rond 1900 toont geen bebouwing op de planlocatie.

Periode	Datering
Nieuwe Tijd	1500 – heden
Late Middeleeuwen	1050 – 1500 na Chr.
Vroege Middeleeuwen	450 – 1050 na Chr.
Romeinse Tijd	12 voor Chr. – 450 na Chr.
IJzertijd	800 – 12 voor Chr.
Bronstijd	2000 – 800 voor Chr.
Neolithicum	5300 – 2000 voor Chr.
Mesolithicum	8800 – 4900 voor Chr.
Paleolithicum	300000 – 8800 voor Chr.

Tabel 1 Archeologische tijdschaal

5. De bekende archeologische waarden en aardwetenschappelijke gegevens

5.1 Archeologische waarnemingen in het onderzoeksgebied

De historische dorpskern van Grosthuisen is in ARCHIS aangegeven langs de Grosthuisergouw (AMKnr. 14848) als een terrein van hoge archeologie waarde. De aanwijzing is gebaseerd op het historische kaartbeeld van rond 1850. Mogelijk heeft de Grosthuisergouw vanaf de eerste ontginning dienst gedaan als bewoningsas.

In ARCHIS zijn in Grosthuisen in de directe omgeving van het plangebied tien waarnemingen gemeld: waarnemingsnummers 8248, 8257, 8258, 8259, 8260, 8265, 8266, 8489 (zie afbeelding 4). Het betreft vrijwel allemaal vondsten van laatmiddeleeuws keramiek. In een van de waarnemingen is een stuk vroegmiddeleeuws keramiek gemeld (waarneming 8248). Slechts één waarneming is gedaan binnen de begrenzing van de historische kern (waarneming 8260). Waarneming 8266 bevat geen melding van dateerbare vondsten. In het plangebied zelf zijn geen waarnemingen bekend, in het onderzoeksgebied is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd.

Milieukundige booronderzoek in het kader van de planontwikkeling heeft in augustus 2008 plaatsgevonden. Plaatselijk werden in de opgeboorde grond sporen van puin of baksteen aangetroffen. Echter, in de boringen op de plaats waar op het oudste Kadastrale Minuutplan een woning staat aangeduid zijn slechts zeer beperkt sporen van puin of baksteen aangetroffen (zie afb 5). De meeste sporen van puin of baksteen zijn gevonden aan de achterzijde van het huidige dorshuis, terwijl de woning op het oudste Kadastrale Minuutplan juist aan de voorzijde (langs de straat) mag worden verwacht.

5.2 Cultuurhistorische waarden

Voor cultuurhistorische elementen in het onderzoeksgebied is de Cultuurhistorische Waardenkaart van Noord-Holland gebruikt. Daarop zijn staan de waardevolle historisch geografische, bouwkundige en archeologische waarden in kaart gebracht. De archeologische waarden zijn overgenomen van de AMK in ARCHIS.

De historische kern van Grosthuisen heeft naast een hoge archeologische waarde tevens een hoge historisch-geografische waarde als lineaire nederzetting.

De Grosthuisergouw is als afwatering binnen de polder Beschoot historisch-geografisch van waarde.

5.3 Bodemkunde, geologie en geomorfologie

Op de geomorfologische kaart van Nederland 1: 50 000 heeft het onderzoeksgebied code 2M33 een vlakke van zee- of meerbodemaftzettingen³. Deze afzettingen behoren tot de Westland Formatie.

Op de bodemkaart is in het plangebied sprake van moerige eerdgrond: moerige bovengrond of moerige tussenlaag op niet-gerijpte zavel of klei. Bij milieukundig bodemonderzoek in augustus 2008 kon op basis van het veldwerk de bodemopbouw van de locatie Grosthuisen 76a als volgt worden beschreven:

- (humeus) zand tot maximaal 1,0 m –mv, gevolgd door;
- (humeuze) klei tot maximale boordiepte (ca. 2,5 m –mv)

Het is niet bekend of de aanwezige zandlaag (deels) bestaat uit ophogingslagen.

De grondwatertrap in het onderzoeksgebied is II (zie tabel). Bij het milieukundig bodemonderzoek in augustus 2008 werd vastgesteld dat de grondwaterstand circa 80 cm beneden maaiveld bedroeg.

Tabel: Grondwatertrappenindeling van StiBoKA, GHG/GLG = gemiddeld hoogste/laagste grondwaterstand.

Grondwatertrap (GT)	I	II ¹	III ¹	IV	V ¹	VI	VII ²
GHG (in cm beneden maaiveld)	(<20)	(<40)	<40	>40	<40	40-80	>80
GLG (in cm beneden maaiveld)	<50	50-80	80-120	80-120	>120	>120	(>160)

³ Bebouwde kom is niet gekarteerd.

6. Verwachte archeologische waarden in het plangebied

De Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden geeft een zeer lage trefkans voor het plangebied. Deze verwachting kan als volgt worden genuanceerd: voor plangebied geldt een zeer lage archeologische verwachting voor de perioden voorafgaand aan de Middeleeuwen toen de landschappelijke omstandigheden niet gunstig waren voor bewoning.

Middeleeuwen en Nieuwe Tijd

Voor de Late Middeleeuwen geldt voor het plangebied een hoge archeologische verwachting voor: er zijn vondsten en sporen te verwachten met een datering vanaf het begin van de Late Middeleeuwen. Mogelijk zijn ook sporen uit de Vroege Middeleeuwen in het plangebied aanwezig, dit kan het geval zijn wanneer Grosthuisen een primaire ontginningsnederzetting is geweest.

Op basis van de historische kaarten kunnen in het plangebied de restanten van bebouwing uit de Nieuwe Tijd worden verwacht, specifiek in de zuidwestelijke hoek van het plangebied. Deze mogelijk aanwezige archeologische waarden kunnen door bouwactiviteiten bij de aanleg van de huidige bebouwing, de school en het dorps huis, verstoord zijn geraakt. Er zijn echter geen specifieke gegevens beschikbaar om de mate van verstoring in het huidige plangebied vast te stellen, de milieukundige boringen die zijn gedaan geven hierover geen uitsluitsel.

7. Advies

De verwachting dat er archeologische resten in het plangebied liggen is op basis van het bureauonderzoek hoog te noemen. De aanwezigheid van bewoningssporen vanaf de Middeleeuwen kan op basis van historisch kaartmateriaal worden verwacht, specifiek in de zuidwestelijke hoek van het plangebied. De mogelijkheid bestaat echter dat de sporen tijdens de bouw van de huidige opstanden verstoord zijn geraakt. De boringen van het milieukundig bodemonderzoek kunnen in die richting wijzen maar geven geen zekerheid. Om vast te stellen of de mogelijk aanwezige archeologische waarden nog (ongestoord) in het plangebied aanwezig zijn, achten wij archeologisch veldonderzoek noodzakelijk. Het onderzoek dient in eerste instantie te bestaan uit verkennend en karterend booronderzoek. In de zuidwestelijke hoek van het plangebied zal een boorraai evenwijdig aan de weg en een boorraai van weg naar Grosthuisergouw vast moeten stellen in welke mate het terrein al verstoord is en of er daadwerkelijk resten uit de Middeleeuwen of Nieuwe Tijd aanwezig zijn in de bodem: met name terpachtige ophogingslagen en sporen van de bebouwing zoals aangeduid op het oudste Kadastrale Minuutplan. Het gaat hierbij om het gebied dat momenteel niet is bebouwd.

De vanwege de beoogde planrealisatie uit te voeren bodemroering zal leiden tot een verstoring tot 0,9 m onder maaiveld. Aangezien een veiligheidsmarge van minimaal 0,5 m wordt gehanteerd dient de diepte van de verkennende boringen minimaal 1,4 m onder maaiveld te zijn, met één controlerende boring die reikt tot een diepte van 2 m. De boringen zullen volgens de standaardmethode voor een klein gebied voor het opsporen van een archeologische laag moeten worden gezet (Leidraad inventariserend veldonderzoek). Dit houdt in dat geboord wordt met een maximale onderlinge afstand van 30m met behulp van een 3 cm guts. Het minimum aantal boringen bedraagt vijf.

In het rapport dat na het veldonderzoek wordt geschreven, zal een advies worden voorgesteld over de eventuele noodzaak van verder onderzoek. Als dan blijkt dat er geen archeologische resten meer in de bodem liggen, kan het onderzoek worden afgerond.

Het archeologisch onderzoek moet verricht worden door een archeologisch bedrijf dat door de RACM is goedgekeurd of dat beschikt over een vergunning en derhalve opgravingswerkzaamheden mag verrichten.

Literatuur- en documentatielijst

Digitale bronnen

- Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS);
- Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>;
- Kadastrale minuut: www.watwaswaar.nl;
- Google Maps: <http://maps.google.nl/maps>.

Atlassen

- Dou, J.J., 1980: *Kaartboek Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland 1745*, [2^e heruitgave uitgeverijmaatschappij Canaletto].
- N.N.: *Bodemkaart van Nederland, 1:50.000, Blad 19 Oost Alkmaar 20 West (gedeeltelijk)* Enkhuizen.
- N.N.: *Geomorfologische kaart van Nederland, 1:50.000, Blad 19 Alkmaar- Blad 20 Lelystad (gedeeltelijk)*
- N.N.: *Geologische kaart Blad 19 Alkmaar Oost*.
- N.N. 1992: *Grote Historische Provincie Atlas Noord-Holland 1849-1859* (Wolters-Noordhoff).
- N.N., 2003: *Atlas van Historische Topografische Kaarten Noord-Holland. Bladen van de Chromo-topografische Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden schaal 1:25.000, 1894 – 1923*.
- N.N., 2004: *Topografische Atlas Noord-Holland 1:25.000* (Wolters-Noordhoff).

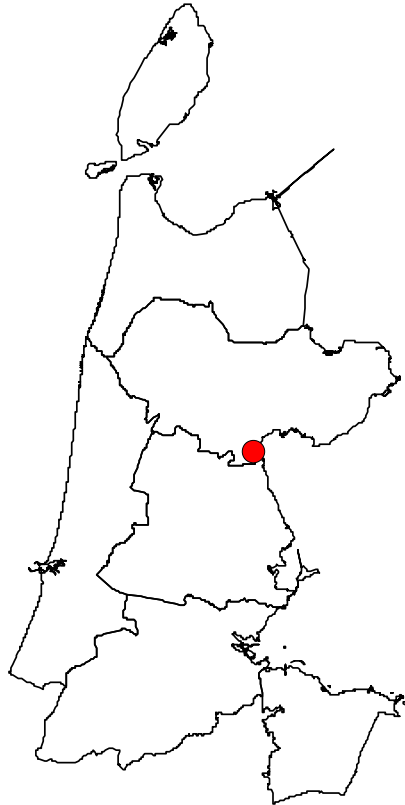
Literatuur

- Kleine, K.H., 2008: *Rapport verkennend bodemonderzoek Grosthuisen 76a te Avenhorn*, GRS Spijker Milieu.
- Visser-Poldervaart, M. 2006: *Bureauonderzoek naar de archeologische waarde van het bestemmingsplangebied Landelijk Gebied, gemeente Wester-Koggenland*, SCENH-rapport Cultuurhistorie 59

Afbeeldingen

Afbeelding 1

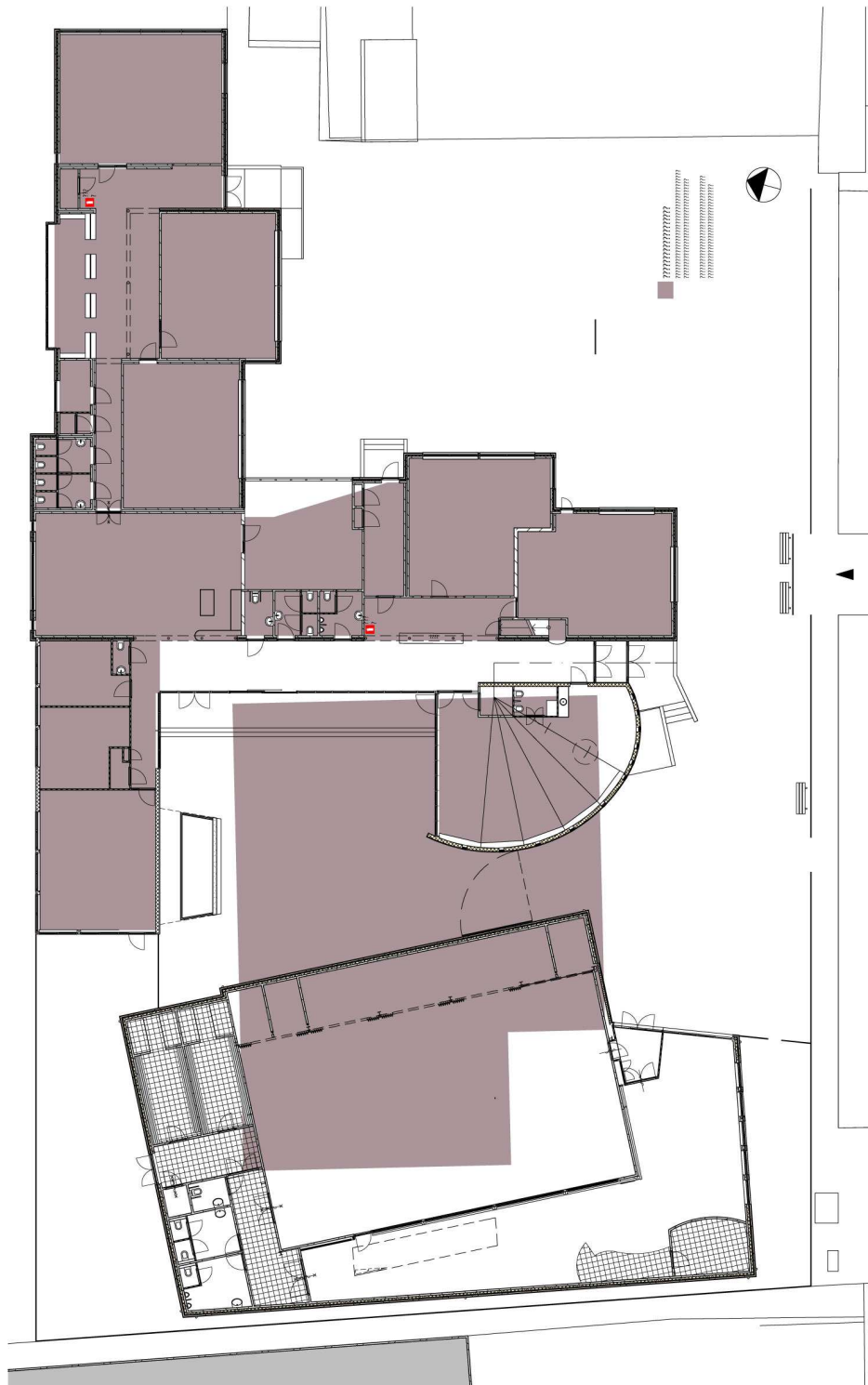
Ligging van het plangebied in Noord-Holland.

Afbeelding 2

De geplande wijzigingen op het terrein Grosthuisen 74-76a.

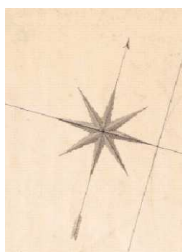
(Bron: Architectenbureau M.P. Baarsma i.s.m. J. van Berge - Oostzaan)

Afbeelding 3

Het oudste kadastrale Minuutplan van Grosthuisen, sectie A, blad 01. Het plangebied is blauw omlijnd.

(Bron: www.watwaswaar.nl)

Afbeelding 4

De ARCHIS-waarnemingen en monumenten in het onderzoeksgebied.

(Kaart: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten)

127440 / 514923

126681 / 514164

Afbeelding 5

Locatie van milieukundige boringen in het plangebied. Boringen waarin sporen van puin of baksteen zijn aangetroffen zijn rood omcirkeld.

(Bron: Verkennend bodemonderzoek Grosthuisen 76a te Avenhorn)

